

ПИТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СПАДЩИНІ ПЕТРА СТЕБНИЦЬКОГО

Анотація. У статті в загальних рисах розглянуто спадщину відомого українського громадського й політичного діяча, публіциста, письменника, книговидавця Петра Януаровича Стебницького (1862 – 1923) в руслі історії української літературної мови.

Ключові слова: Петро Януарович Стебницький, українська мова, історія української літературної мови кінця 19 – початку 20 ст., Петербурзька громада.

Summary. This article describes the heritage of a famous Ukrainian public and political personality, essay writer, book publisher Petro Yanuárovych Stebnytskyi (1862-1923) within the history of Ukrainian standard language.

Key words: Petro Yanuárovych Stebnytskyi, Ukrainian language, history of the Ukrainian standard language of the end XIX – beginning XX centuries, community of Petersburg.

Петро Януарович Стебницький (1862 – 1923) – активний учасник українського руху кінця 19 – початку 20 ст., один із керівних діячів української Громади в Петербурзі, публіцист, письменник, перекладач, діяч бібліотечної справи. Понад 30 років П.Стебницький жив і працював у Петербурзі. Як стверджують дослідники, жодне українське питання в Петербурзі не розв’язувалося без нього. Зокрема, Степан Сірополко писав: «...Українське громадянство якимось спонтанічно вважало Стебницького своїм комісаром для відстоювання українських інтересів перед російською владою в столиці та переведення в життя різних починів всенационального значіння...» [20: 322].

Не менш вагомий і київський період життя Петра Януаровича після революції 1917 року (1918 – 1923 роки), коли він узяв активну участь у керівництві УНР як сенатор адміністративного генерального суду Державного Сенату (1918), міністр народної освіти та мистецтва Української держави при гетьманові Скоропадському (1918), найвищий суддя Української народної республіки (1918), голова товариства «Просвіта» у Києві, редактор постійної комісії Української Академії наук для укладання «Біографічного словника діячів України» (1919), голова Комісії зі створення українського енциклопедичного словника (1920) [4:829].

Однак життя і діяльність цього великого подвижника української справи кінця 19 – початку 20 ст. ще належним чином не вивчені.

До постаті П.Стебницького дослідники вперше звернулися ще 1926 року. Саме тоді вийшла друком книга «П.Я.Стебницький. 1862 – 1923», у якій були вміщені: 1) публікації про життя і діяльність П.Стебницького, написані його сучасниками С.Єфремовим, А.Ніковським, Є.Бігановською, О.Кисілем, М.Зеровим; 2) деякі поезії П.Стебницького; 3) його переклади поетичних творів Байрона, Лермонтова, Ромена; 4) автобіографія П.Стебницького, написана в 1919 році; 4) поданий список друкованих праць Петра Януаровича [31].

У радянський період ім’я Петра Стебницького було викреслене з української історії, його праці були заборонені (знаходилися у спецсховах) [21: 29]. Інформацію про нього не фіксували енциклопедії, відсутні були наукові дослідження, присвя-

чені діячеві. Причиною свідомого замовчування була виразна українська позиція Петра Януаровича Стебницького. Однак діаспорна Енциклопедія українознавства вмістила доволі змістовну, але не повну інформацію про його життя і діяльність [29: 3043-3044].

З кінця 20 ст., з утворенням незалежної України, постать Петра Стебницького та його спадщина повертаються до нас. Це засвідчують праці, які з’явилися в Україні за останні 20 років. Зокрема, вийшли друком важливі джерельні матеріали – передруки праць, листів П.Стебницького. Так, у 2008 році побачила світ книга «Євген Чикаленко і Петро Стебницький. Листування. 1901 – 1922 роки», де на основі архівних матеріалів уперше публікується взаємне листування цих діячів. Змістова передмова про обох діячів написана Надією Миронець та Інною Старовойтенко [9]. У 2009 році в Києві вийшло авторитетне видання обсягом 631 сторінку «Петро Стебницький. Вибрані твори» (передмова І.Старовойтенко) [28], у якому, крім передрукованого збірника 1926 року, вперше представлена значна частина публіцистичної та літературної спадщини П.Стебницького, яка друкувалася лише за життя автора й на сьогодні стала раритетними виданнями. Таким чином, для сучасних дослідників стала доступна джерельна база П.Стебницького.

Постать П.Стебницького на сьогодні вивчається насамперед істориками, правознавцями, журналістами: І.Старовойтенко, Н.Миронець, І.Демуз, С.Іваницькою, Н.Зубковою, О.Степченко, О.Мандебурою, Г.Солоіденко, А.Болабольченком та ін. Вони, зокрема, опрацювали такі аспекти життя і діяльності П.Стебницького:

1) біографію, 2) подали загальну оцінку ролі П.Стебницького в національно-культурному будівництві України в кінці 19 – на початку 20 ст. (А.Болабольченко «Три долі» (1999) [3], І.Демуз «Петро Януарович Стебницький: штрихи до біографії (1862 – 1923)» (2009) [6: 1-13]; 3) висвітлили боротьбу П.Стебницького за українство в українських громадських та партійних осередках Петербурга протягом 90-х років 19 ст. – до 1918 року (Л.Коваленко «Законодавче вирішення українських питань у Державних думах Російської імперії на сторінках російськомовної української преси

кінця XIX – початку XX ст.» (2004) [14], А.Коцур, В.Дмитрушко «Спроби обговорення українського питання під час парламентських дебатів Державної Думи (1906-1917)» (2007) [15], І.Старовойтенко «... Це життя було одним суцільним подвигом неустанної праці» (Про Петра Стебницького і його служіння українській справі)» (2009) [22]; 4) окреслили роль П.Стебницького в розвитку української видавничої справи, розповсюдженні української книги (Н.Зубкова, О.Степченко «Листування П.Я.Стебницького з С.О.Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку XX ст.» (2005) [11:366-374], Г.Солоіденко «Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови» (2007) [21: 29-33], Л.Кузьменко «Листування В.Доманицького з П.Стебницьким як джерело вивчення його редакторської роботи з підготовки до друку повного видання «Кобзаря» Т.Шевченка» (2008) [16: 270-288]; 5) зазначили внесок П.Стебницького у розвиток української бібліотечної сфери після революції 1917 року (Л.Дубровіна, О.Степченко «Концепція книжкового фонду українці П.Я.Стебницького» (2003) [8: 273-283]).

Важливо відзначити, що об'єктом дослідження вже стала і проблема «Петро Стебницький як мовна особистість». Зокрема, до мовних позицій П.Стебницького звернулися мовознавці (Й.Дзендзелівський, В.Статєєва, Р.Гомонай) та історики (І.Старовойтенко, О.Мандебура, Г.Солоіденко, С.Іваницька).

У дослідженні Й.Дзендзелівського «Заходи Петербурзької Академії наук щодо впорядкування українського правопису» (1971) повідомляється про участь П.Стебницького 1907 року в роботі спеціальної комісії Російської Академії наук з упорядкування українського правопису (на засідання комісії він підготував доповідь про стан українського правопису «Къ вопросу объ украинскомъ правописаніи») [7: 68-80].

У дослідженні В.Статєєвої на тему «Дискусія про українську мову 1898 року» (1995) висвітлена дискусія, яка виникла в кінці 19 ст. на сторінках петербурзьких газет стосовно української мови (її самостійності, рівноправності та поліфункційності). Автор дослідження розглянула і мовні позиції П.Стебницького, що був учасником цієї дискусії і виступив на захист повноцінного розвитку української мови [24: 51-57].

У працях В.Статєєвої, Р.Гомонай «Оборона прав української мови у 1905 році: загальний огляд» (2005) [23: 134-146] та О.Мандебури «Національна наукова інтелігенція і мовне питання (на основі подій 1905 року)» (2007) [18:115-121] тільки вказано на причетність П.Стебницького до створення записки «Объ отмѣнѣ стѣсненіи малорусскаго печатнаго слова», яку підготувала Російська імператорська академія наук у 1905 році.

Г.Солоіденко в дослідженні «Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови» (2007) у загальних рисах пише про укра-

їнську видавничу справу Петра Януаровича, констатує його участь у комісіях зі складання записки про скасування обмежень українського друкованого слова, з питань українського правопису і з питань перекладу Святого Письма українською мовою; називає праці П.Стебницького, присвячені статусу та унормуванню української літературної мови («Державна мова» (1918), «Про чистоту мови» (1919), у загальних рисах окреслює його лексикографічну діяльність [21: 29-33].

У статті С.Іваницької «Український проект» у діяльності та оцінках П.Стебницького (1905 – 1908)» (2009) у загальному плані окреслено внесок П.Стебницького в реалізацію українського питання в роки першої російської революції 1905 року (участь П.Стебницького у складанні записки про скасування обмежень українського друкованого слова (1905), виступ з протестом проти Емського указу на першому всеросійському з'їзді журналістів (1905), його робота в академічній комісії з питання унормування українського правопису (1907), допомога українській фракції Державної думи у відстоюванні прав українців на навчання рідною мовою). Однак дослідниця тільки констатує факти, не вдаючись до глибшої конкретизації та інтерпретації [12: 76-84].

Як бачимо, в Україні вже розпочато вивчення спадщини П.Стебницького в різних аспектах, у тому числі й мовознавчому, в плані історії української літературної мови. Однак це питання не має ще повного, всебічного висвітлення. Тому актуальність теми є незаперечною. Метою нашого дослідження стали виявлення та систематизація фактів мовної діяльності П.Стебницького. Завданням дослідження є, спираючись на першоджерела (праці П.Стебницького, його листи), наукову літературу, присвячену П.Стебницькому, розгляд спадщини цього діяча саме в мовознавчому аспекті, передусім у руслі історії української літературної мови, в руслі боротьби за рівноправність, поліфункційність української мови в підросійській Україні в кінці 19 – на початку 20 ст., у роки УНР (1917 – 1920) та в останній період життя (1920 – 1923).

Проведене нами дослідження дає право стверджувати, що П.Стебницький залишив яскравий слід в історії української літературної мови кінця 19 – початку 20 ст. Окреслимо його заслуги в загальних рисах:

1. П.Стебницький активно й послідовно відстоював права української мови в царській Росії на громадсько-політичному та урядовому рівнях. Це виявилось в таких аспектах його діяльності:

1.1. Він боровся за скасування утисків української мови в підросійській Україні, про що свідчить ряд фактів.

П.Стебницький публічно виступив на захист прав української мови, взявши участь у дискусії, що розгорілась у 1898 році на сторінках російських газет «Биржевые ведомости» та «Санкт-

Петербургские ведомости». Зокрема, в газеті «Санкт-Петербургские ведомости» за 19 лютого 1898 року був опублікований лист до редакції за підписом «Малороссиянин», написаний П.Стебницьким. Тут автор відстоює самостійність української мови, її право на вільне функціонування та розвиток, закликає усунути перешкоди на шляху української літературної мови [30: 119-121]. На захист української мови в цій дискусії також виступили Д.Мордовець, М.Коцюбинський, М.Старицький. Докладніше див. працю В.І.Статєєвої [24: 54-55].

П.Стебницький разом із О.Лотоцьким, О.Русовим, С.Русовою, П.Саладиліовим та В.Науменком увійшов до складу комісії, створеної в 1905 році імператорською Академією наук (лютий 1905 року), і взяв участь у підготовці записки «Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова». Зокрема, П.Стебницький підготував наукову розвідку про історію цензурних утисків української мови «Очеркъ развития дѣйствующаго цензурнаго режима въ отношеніи малорусской письменности», яка була опублікована в додатках до брошури «Объ отмѣнѣ стѣсненій малорусскаго печатнаго слова», що вийшла друком 1905 року [23:138-142]. Це перша в україністиці праця про історію цензури української книги, української мови в підросійській Україні.

У квітні 1905 року на першому всеросійському з'їзді журналістів П.Стебницький разом із Є.Чикаленком, О.Русовим, О.Лотоцьким виступив відкрито з протестом проти Емського указу [9, примітка 1: 40].

1.2. П.Стебницький послідовно відстоював україномовну освіту. Питання запровадження української мови в школах знайшло своє висвітлення в листах П.Стебницького, його публіцистичні, нариси. Він активно допомагав українським фракціям I і II Державних дум (1906, 1907) у складанні законопроектів про народну освіту. Як свідчать джерела, П.Стебницький був організатором української фракції в I Державній думі, він входив у комісію, що розробляла законопроект про освіту українською мовою [12: 77-84].

2. П.Стебницький відіграв важливу роль у виданні та популяризації української книги. Довгий час він був секретарем (1898 – 1908), а згодом став головою (1908 – 1916) «Благотворительного Общества издания общепользных и дешевых книг». Це видавничє товариство петербурзької Громади українців засноване 1898 року. До 1917 р. воно видало 80 популярних українських брошур тиражем понад 1 млн. примірників [2: 140]. П.Стебницький як секретар і голова цього товариства зробив неоціненний внесок у видання та популяризацію українських книг: а) він неодноразово звертався від імені «Благодійного товариства» до провінційних «Просвіт», до передплатників журналу «Киевская старина», до головного комітету «Всероссийского земского союза» із закликом розповсюджувати українську книгу серед

народу [13: 97], б) розсилав українські видання по селах; в) виставляв продукцію Товариства на різноманітних виставках в Україні, г) радив іншим видавництвам таким чином популяризувати українську книгу [9: 269].

Значних зусиль Петро Стебницький докладав до «проштовхування» україномовних рукописів через петербурзьку цензуру. Особливої уваги заслуговують такі цензурні справи, учасником яких був П.Стебницький: а) отримання дозволу цензури на вихід першого повного «Кобзаря» Т.Шевченка в Україні 1906 та його перевидання 1907 (2-е вид.) і 1910 (3-є вид.) років; б) домагання дозволу від влади і Синоду на видання Євангелія П.Морачевського українською мовою, що було підготовлене ще на поч. 60-х років 19 ст., але вперше вийшло друком тільки в 1906 – 1911 роках.

3. Через власні книги та публікації в журналах і газетах П.Стебницький ознайомлював громадськість царської Росії з українським питанням, зокрема і з нерівноправним становищем української мови в цій імперії. Яскравим свідченням цього є ряд його публіцистичних творів («Литовский алфавит и малорусская литература» (1904), «Украина в экономике России», «Петербургская «Просвіта» (1913), «Украинский вопрос» (1913) та ін).

4. Різномасштабною була мовознавча діяльність Петра Стебницького, про що свідчать такі факти:

4.1. П.Стебницький брав участь в упорядкуванні українського правопису. Зокрема, відомо, що Петро Януарович входив у Малоруську комісію з упорядкування українського правопису при імператорській Академії наук (1906 – 1907 рр.). Докладніше про це повідомляє Й.О.Дзендзелівський [7]. Передумовою створення вищезгаданої комісії були події, пов'язані з виданням Словаря української мови за ред. Б.Грінченка. В.Доманицький як відповідальний за друкування Словаря звернувся до Відділу російської мови та словесності імператорської Академії наук з питанням про те, яким правописом друкувати словник. Оскільки в той час в Україні використовувалися різні правописи, цю проблему необхідно було якось розв'язати. Саме з цією метою було створено спеціальну академічну комісію. Членами комісії стали академіки Російської Академії наук Ф.Корш (голова), Ф.Фортунатов, О.Шахматов. Вони ввели до комісії й українських діячів – членів Петербурзької громади П.Стебницького, О.Лотоцького, О.Русова, П.Саладілова [7: 68-69]. На засідання комісії, яке відбулося 6 січня 1907 року, П.Стебницький підготував доповідь про стан українського правопису «Къ вопросу объ украинскомъ правописаніи». У ній було зроблено загальний огляд українського правопису, починаючи від І.Котляревського, та визначено основні розбіжності в різних правописних системах, які слід було усунути. Свою ухвалу та доповідь П.Стебницького імператорська Академія наук розіслала для ознайомлення і висловлення своїх

зауважень і побажань авторитетним українцям Б.Грінченку, П.Житецькому, А.Кримському, С.Кульбакіну, К.Михальчуку, В.Науменку та ін. [7: 70]. Саме пропозиції Б.Грінченка щодо правопису словника були враховані при виданні Словаря української мови. «Грінченківка» лежить в основі й сучасного українського правопису. Отже, П.Стебницький, як засвідчує його праця у правописній комісії, стояв біля витоків сучасного українського правопису.

4.2. П.Стебницький написав ряд мовознавчих праць («К полемике о малороссийском языке», «Язык и школа», «Литовский алфавит и малорусская литература», «Один из открытых вопросов», «Очерк развития действующаго цензурного режима въ отношеніи малорусской письменности», «Къ вопросу объ украинскомъ правописаніи», «Державна мова», «Справа державної мови», «Про чистоту мови» та ін.). Лінгвістичні праці П.Стебницького висвітлюють такі питання: 1) про важливе місце національного, у т.ч. національно-мовного питання, в суспільному русі; 2) про роль мови, національної культури в житті народу, про функції мови, у т.ч. й про функції художнього слова; 3) погляди на шляхи розвитку української літературної мови; 4) засудження національно-мовної політики російського царизму; 5) відстоювання права української мови на всебічне функціонування і розвиток (застосування мови в освіті, органах влади, суді тощо); відродження школи з українською мовою навчання – першочергове завдання, яке має піднести культурний рівень населення; 6) унормування української літературної мови на правописному, лексичному рівнях тощо.

4.3. П.Стебницький займався лексикографічною діяльністю, брав участь у створенні словників енциклопедичного та лінгвістичного типу. У 1918 році П.Стебницький разом із Г.Житецьким, Є.Трегубовим, Є.Кивлицьким, С.Чикаленком брав участь в укладанні «Російсько-українського слов-

ника» [25: 513], працював в Українській Академії наук редактором Комісії, яка працювала над «Біографічним словником діячів України». З 1920 року він очолює Комісію зі створення українського енциклопедичного словника та словника живої української мови [6: 11]. Йдеться, очевидно, про російсько-український словник за редакцією А.Кримського у 4-х томах, три томи якого з'явилися протягом 1924–1933 років.

Вагома роль П.Стебницького в розбудові українського публіцистичного стилю. Йому належить значна кількість публіцистичних праць, опублікованих українською мовою: 1) у дореволюційний період – «Під стелями Думи», матеріали до газети «Слово» в рубрику «Вісти з столиці», «Краєва автономія», статті в газеті «Рада» та ін.; 2) у пореволюційний період – «Українська справа», «Впазурах доктринерства», «Державна мова», «Про чистоту української мови» та ін.

Добре володіючи українською мовою, П.Стебницький працював мовним редактором багатьох видань. Ще за часів роботи в петербурзькому «Благодійному товаристві» він, крім офіційних обов'язків секретаря, згодом голови товариства, здійснював також коректуру книг. Перебуваючи в Києві (1918–1923 рр.), Петро Стебницький був мовним, а згодом і загальним редактором видавництва «Час», працював у редакційній колегії збірника «Рідна школа» [13: 96].

Віддана й багаторічна праця П.Стебницького «дає йому право на почесне місце серед імен борців за культурне відродження українського народу, що віддали своє життя на оборону й розцвіт вільного українського слова» [13: 97].

Завдання українських науковців – усебічно й глибоко дослідити життя й діяльність П.Стебницького. Наша мета в подальшому – якнайповніше і якнайґрунтовніше опрацювати питання про роль цього діяча в історії української літературної мови кінця 19 – початку 20 ст.

Література

1. Благодійне Товариство видання загальнокорисних і дешевих книг // Енциклопедія українознавства: в 11 т. / Наукове товариство ім.Шевченка у Львові; гол. ред. проф. В.Кубійович. Перевидання в Україні. – Львів, 2000. – Т. 1. – С. 140.
2. Болабольченко А. Петро Стебницький // Три долі: Модест Левицький. Петро Стебницький. Максим Славинський. Біографічні нариси / А.Болабольченко. – К.: Літопис, 1999. – С. 37–72.
3. Верстюк В., Осташко Т. Стебницький Петро Януарійович / В.Верстюк, Т.Осташко // Довідник з історії України (А-Я): Посібн. для серед. загальноосв. навч. закл. / [за заг. ред. І.Підкови, Р.Шуста. – 2-е вид., доопр. і доповн.]. – К.: Генеза, 2001. – С. 828–829.
4. Демуз І. О. Петро Януарович Стебницький: штрихи до біографії (1862–1923) / І.Демуз // Історія науки і біографістика. – 2009. – № 4. – С. 1–13. – Режим доступу до журн.: http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/INB/2009-4/09_demuz.pdf.
5. Дзензелівський Й.О. Заходи Петербурзької Академії наук щодо впорядкування українського правопису / Й.О.Дзензелівський // Мовознавство. – 1971. – № 1. – С. 68–80.
6. Дубровіна Л.А., Степченко О.П. Концепція книжкового фонду українці П.Я.Стебницького / Л.А.Дубровіна, О.П.Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України. – К., 2003. – Вип. 8. – С. 273–283.
7. Євген Чикаленко. Петро Стебницький. Листування. 1901–1922 роки / [упорядкув. Н.Миронець, І.Старовойтенко, О.Степченко. Вступ.ст. Н.Миронець, І.Старовойтенко]. – К.: Темпора, 2008. – 628 с.

8. Зубкова Н.М., Степченко О.П. Листування П.Я.Стебницького з С.О.Єфремовим як джерело з історії народного просвітництва в Україні початку ХХ ст. / Н.М.Зубкова, О.П.Степченко // Рукописна та книжкова спадщина України.– К., 2005.– Вип. 10.– С. 366–374.
9. Іваницька С.Г. «Український проект» у діяльності та оцінках П.Я.Стебницького (1905-1908) / С.Г.Іваницька // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету.– 2009.– Вип. XXVII.– С. 76–84.
10. Кисіль О. Стебницький і українська книга / О.Кисіль // Стебницький П.Я. 1862-1923.– К.: Слово, 1926.– С. 82–99.
11. Коваленко Л. Законодавче вирішення українських питань у Державних Думах Російської імперії на сторінках російськомовної української преси кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Л.Коваленко // Юридичний журнал.– 2004.– № 7.– С. 2–4.
12. Коцур А., Дмитрушко В. Спроби обговорення українського питання під час парламентських дебатів Державної Думи (1906-1917) / А.Коцур, В.Дмитрушко // Наукові записки з української історії. Збірник наукових статей.– Тернопіль, 2007.– Вип. 19.– С. 166–170.
13. Кузьменко Л. Листування В.Доманицького з П.Стебницьким як джерело вивчення його редакторської роботи з підготовки до друку повного видання «Кобзаря» Т.Шевченка / Л.Кузьменко // Наукові записки: Збірник праць молодих вчених та аспірантів.– 2008.– Вип.16.– С. 270–288.
14. Мандебура О. Національна наукова інтелігенція і мовне питання (на основі подій 1905 року) / О.Мандебура // Наукові записки Інституту політичних і етнографічних досліджень ім. І.Ф.Кураса.– 2007.– Вип.33.– С. 115–121.
15. Сірополок С. Петро Стебницький як книголюб / С.Сірополок // Українська книга.– 1937.– № 7–8.– С. 322.
16. Солоіденко Г. Петро Стебницький – оборонець української книги та української мови / Г.Солоіденко // Бібліотечний вісник.– 2007.– № 2.– С. 29–33.
17. Старовойтенко І. «...Це життя було одним суцільним подвигом неустанної праці» (Про Петра Стебницького і його служіння українській справі) / І.Старовойтенко // Стебницький П. Вибрані твори / Петро Стебницький; упорядкування та вступна стаття І.Старовойтенко.– К.: Темпора, 2009.– С. 11–28.
18. Статєєва В, Гомонай Р. Оборона прав української мови у 1905 році: загальний огляд / В.Статєєва, Р.Гомонай // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства: Збірник наук. праць [пам'яті професора Василя Добоша].– Ужгород, 2005.– Вип.8.– С. 134–146.
19. Статєєва В.І. Дискусія про українську мову 1898 року / В.І.Статєєва // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія.– 1995.– Вип.1.– С. 51–57.
20. Статєєва В. Євген Чикаленко – визначна постать в історії української літературної мови / В.Статєєва // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія. – 2009.– Вип.475–477.– С.506–515.
21. Стебницький П. Вибрані твори / Петро Стебницький; упорядкув. та вступ. ст. І.Старовойтенко.– К.: Темпора, 2009.– 632 с.
22. Стебницький Петро // Енциклопедія українознавства: в 11 т. / Наукове товариство ім.Шевченка у Львові; гол. ред. проф. В.Кубійович. Перевидання в Україні. – Львів, 2000.– Т.8. – С. 3043–3044.
23. Стебницький П. [Малороссиянин]. Письмо в редакцию / П.Стебницький // Коцюбинський М. Твори: в 7 т. / Михайло Коцюбинський.– К.,1975.– Т.4.– С.119–121.
24. Стебницький П.Я.1862 – 1923/ П.Я.Стебницький. – К.: Слово, 1926.– 132 с.